

Spis treści

Przedmowa	11
-----------------	----

POLITYKA RODZINNA – BILANS 30-LECIA

Elżbieta Trafiałek

Polityka społeczna wobec wyzwań i dylematów międzypokoleniowego solidaryzmu	21
--	----

Maria Gagacka

Polityka rodzinna jako czynnik kreowania ładu społecznego. Bilans 30-lecia	38
---	----

RODZINA – AKSJOLOGIA I UNORMOWANIE

Jadwiga Kida

Czy dzisiaj jest nam potrzebna rodzina?	65
---	----

Piotr Kosiak

Rodzina w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego – perspektywa historyczno-społeczna	84
---	----

Katarzyna Głębicka-Auleytner

Międzynarodowa ochrona prawna polskiej rodziny	95
--	----

Izabela Podobas

Mediacje rodzinne instrumentem prawnym wspierającym rodzinę. . .	114
--	-----

POLITYKA SPOŁECZNA NA RZECZ RODZIN WOBEWYBRANYCH GRUP SPOŁECZNYCH

Rafał Bakalarczyk

Polityka wobec rodzin z osobami starszymi pod opieką po trzech dekadach od ustrojowego przełomu	137
--	-----

Paulina Bunio-Mroczek

- Wczesne rodzicielstwo a wsparcie instytucjonalne.
W stronę modelu pracy socjalnej z nastoletnimi rodzicami 159

Włodzimierz Durka

- Polityka społeczna wobec przemocy domowej
na obszarach wiejskich 185

Agnieszka Kokoszczyńska

- W trosce o dziecko i jego rodzinę – wybrane aspekty
wsparcia dziecka niepełnosprawnego lub zagrożonego
niepełnosprawnością i jego rodziny 200

Mikołaj Olszewski

- Lokalna polityka społeczna wobec osób z niepełnosprawnością
w Radomiu 214

INSTRUMENTY WSPARCIA RODZINY
W RAMACH PROWADZONEJ POLITYKI

Marcin Kolwicz

- Program 500+ – rozdawnictwo czy docenienie rodziny?
Ocena koncepcji i funkcjonowania programu w kontekście
jego zasadniczych celów 251

Urszula Bejma

- Aksjologiczno-społeczne determinanty wsparcia rodziny polskiej
na przykładzie Programu „Rodzina 500+” 273

Krzysztof Hajder, Maciej Górny

- Rozwój zjawiska ubóstwa w Polsce w świetle wprowadzenia
programu „Rodzina 500+” 293

Arkadiusz Durasiewicz

- Rola świadczenia wychowawczego 500+ – aspekty ekonomiczne
i społeczne. Przykład południowego Mazowsza 306

POLITYKA SPOŁECZNA NA RZECZ RODZIN
WOBEC NOWYCH WYZWAŃ

Agnieszka Zaborowska

- Praca socjalna w zmienionym wymiarze społecznym.
Parabola wymagań i potrzeb 345

Sławomir Kubat

- Cyfrowe państwo socjalne – współczesne realia
„Raportu mniejszości” 354

Magdalena Lewandowska

- Nowoczesne technologie w Zakładzie Ubezpieczeń
Społecznych czyli e-ZUS 374

- Noty o Redaktorach i Autorach 385

Przedmowa

Udźwignięcie tak obszernego redakcyjnie dzieła stanowiło nie lada wyzwanie. Publikacja powstawała, kiedy jeszcze w Polsce nie było mowy o pandemii, w dialogach nawet nie przewijał się ten temat, a na konferencji grudniowej w 2019 r. stanowiącej uroczysty Jubileusz 30-lecia na Sali Konferencyjnej znajdowało się prawie 60 osób. Dlatego też niniejsza publikacja stanowi wartość dodaną z czasów sprzed epidemii Covid-19. Obecnie bowiem zapewne każdy zawarty w tej monografii artykuł odnosiłby się w bezpośredni lub pośredni sposób do działań związanych z koronawirusem. Autorka jednego z zamieszczonych artykułów Profesor Elżbieta Trafiałek przesyłając swój artykuł do publikacji napisała mi wiadomość następującej treści „... Wszystko o czym autorzy w swoich tekstach piszą do monografii – teraz i za kilka miesięcy ulegnie radykalnej zmianie, ale może to i dobrze. Będzie diagnoza, analiza naukowa przed wybuchem pandemii i potem można przygotować kolejny tom – analizy po powrocie do normalności. Warto zapewne na wstępie wyraźnie podkreślić, że tom przygotowano przed epidemią, która zmieni w przestrzeni publicznej wszystko: rodzinę i relacje pokoleniowe także”. Dlatego też zgodnie z ceną sugestią Pani Profesor w niniejszym wstępie podkreślamy fakt powstania tej publikacji w czasach, kiedy nikt nie przypuszczał, że w Polsce i na świecie „wybuchnie ogólnoświatowe zakażenie”. Dziękując jednocześnie za podpowieź, już w tym miejscu zapowiadamy powstanie drugiego tomu niniejszej książki, który będzie się odnosił do funkcjonowania polityki społecznej i pracy socjalnej na rzecz rodzin po wybuchu pandemii koronawirusa.

Obecnie polska polityka na rzecz rodzin zmienia się i można dostrzec rozszerzenie interwencji państwa w zakresie polityki rodzinnej. Podjętymi działaniami zmierza w ramach instrumentów ekonomicznych do osiągnięcia braku uzależnienia świadczeń od dochodów oraz wprowadzania rozwiązań innowacyjnych, w ramach instrumentów prawnych do uniwersalizmu, a w ramach instrumentów instytucjonalnych – do zwiększenia rangi polityki rodzinnej. Kolejne ekipy rządzące, związki pracodawców i związki zawodowe oraz organizacje pozarządowe debatują nad tematem ucieczki od selektywności, a także myślą nad polską polityką rodzinną w charakterze dalekosiężnych

i perspektywicznych działań. Obecnie polską politykę rodzinną zaczynają charakteryzować cechy, które występują w innych modelach polityk rodzinnych:

- Polityka rodzinna staje się coraz bardziej ważnym tematem w skali zarówno centralnej, regionalnej i lokalnej, zmierzając do jak najbardziej spójnej formy prawno-instytucjonalnej;
- Rozwiązania w zakresie instrumentów ekonomicznych dotyczących kwot przyznawanych świadczeń zmierzają w kierunku progu umiarkowanego i docelowo wysokiego;
- Rozwiązania w zakresie godzenia życia zawodowego z rodzinnym zostały skierowane na większą aktywizację ojców oraz na większy podział obowiązków rodzinnych i zawodowych między oboje rodziców;
- Globalizacja i internacjonalizacja w zakresie polityki na rzecz rodzin będą miały coraz większe znaczenie i przełożenie na szczebel narodowy w zakresie polityki rodzinnej;
- Coraz większego znaczenia nabiera rola samorządów, posiadających autonomię w wielu istotnych kwestiach dotyczących diagnozy i analizy rodzin w zakresie polityki rodzinnej (lokalne diagnozy rozwiązywania problemów społecznych, kalkulatory kosztów zaniechania);
- Zwiększa się rola organizacji pozarządowych (NGO) i sieci pozaformalnych w zakresie polityki rodzinnej;
- Poszerza się wachlarz świadczeń na rzecz rodzin.

Jedno z pytań, które nasuwa się Redaktorom, ale także przewija się w tekstach autorów, dotyczy efektów wielu wprowadzonych zmian w zakresie polityki rodzinnej w Polsce w ostatnich latach. Czy nowo wprowadzone instrumenty bezpośrednio przełożą się na wzrost dzietności i poprawę jakości życia polskich rodzin? Dopiero badania prowadzone w tym zakresie od roku 2018 i dalej będą w stanie dać odpowiedź na to pytanie. Odpowiedź ta pozwoli zweryfikować jeszcze jedną niezwykle ważną informację. Czy zastosowane w polskiej polityce rodzinnej dodatkowe wsparcie pieniężne rodzin będzie na tyle atrakcyjne, że rodziny nie wyemigrują z kraju. Będziemy mogli też pewnie stwierdzić, czy wprowadzone dodatkowe świadczenia przyciągną do Polski rodziny, które wyemigrowały z kraju jakiś czas temu, szczególnie obecnie, kiedy mamy do czynienia z brexitem czyli opuszczaniem przez Wielką Brytanię struktur Unii Europejskiej, zapoczątkowanym przez referendum w czerwcu 2016 r.

Kolejne pytanie dotyczy dokumentów strategicznych dla Polski do 2030 r. Jak Polska wykorzysta wszystkie inicjatywy dotyczące polityki rodzinnej zawarte w głównych dokumentach strategicznych dla Polski do roku 2030, w oparciu o które prowadzona jest polityka rozwoju kraju? To pytanie jest perspekty-

wistyczne, bo dotyczy realizacji dokumentów długookresowych, ale ważne ze względu na uczestnictwo Polski w III okresie programowania unijnego na lata 2016–2020. Ewaluacja tego okresu programowania oraz metaewaluacja całości programowania pozwoli ocenić efekty realizacji niniejszych programów.

Ostatnie pytanie wynikające nie z tekstów, ale wybiegające w przyszłość dotyczy tego, jak i czy zmieni się polityka na rzecz rodzin w stosunku do tego, co dzieje się w związku z pandemią koronawirusa na całym świecie. Jako redaktorzy myślimy jednak, że, jak wspomnieliśmy wcześniej, to będzie materiał na kolejny tom publikacyjny w tym zakresie.

Głównym celem publikacji było podsumowanie i ocena zmian w zakresie polityki rodzinnej oraz ich skutków o ekonomicznym, społecznym i politycznym charakterze po 1989 r. Każdy etap owych zmian na przestrzeni tych trzech dekad charakteryzował się swoistymi uwarunkowaniami, rozwiązaniami, reakcjami i konsekwencjami. Połączenie wiedzy na ten temat oraz wspólna refleksja naukowa po tylu latach doświadczeń w tym obszarze powinny stanowić nieocenioną wartość poznawczą i użyteczną, tak dla dalszej nauki, jak i praktyki.

Ze względu na fakt, że sam tytuł publikacji obejmuje duży zakres tematycki – została ona podzielona na pięć większych części – pierwsza „Polityka rodzinna – Bilans 30-lecia”, druga „Rodzina – aksjologia i unormowanie”, trzecia „Polityka społeczna na rzecz rodzin wobec wybranych grup społecznych”, czwarta „Instrumenty wsparcia rodziny w ramach prowadzonej polityki” i piąta „Polityka społeczna na rzecz rodzin wobec nowych wyzwań”.

Praca zawiera 18 tekstów wpisujących się w zaplanowany nurt tematyczny i dotyczy polityki na rzecz rodzin w szeroko rozumianej polityce społecznej i pracy socjalnej.

Artykuł napisany przez Elżbietę Trafiałek ma na celu analizę współczesnych trendów demograficznych i przekształceń zachodzących w strukturze społeczeństwa polskiego. Wielopokoleniowość, dłuższe dalsze trwanie życia przy obniżonych progach wieku emerytalnego i zmianie modelu rodziny uznano za podstawę współczesnych wyzwań wobec polityki społecznej, odpowiedzialnej za kreację dialogu międzypokoleniowego.

Następny artykuł autorstwa Marii Gagackiej dotyczy interdyscyplinarnego podejścia do polityki społecznej i ukazania przemian polityki rodzinnej w minionym 30-leciu z perspektywy socjologicznej. Takie ujęcie uwypukla nie tylko prorozwojowe funkcje polityki rodzinnej, lecz także umożliwia poszukiwanie wpływu tych przemian na ład społeczny, rozumiany jako organizacja społeczna oparta na regułach i normach współdziałania wywodzących się z przyjętego zespołu wartości.

W następnym artykule Jadwiga Kida ukazuje dylematy współczesnego człowieka i jego próby pogodzenia potrzeby wolności, jaką daje życie singla i wspólnotowości, jaką daje rodzina.

W dalszej części artykuł Piotra Kosiaka porusza kwestię rodziny w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego – perspektywa historyczno-społeczna. Nauczanie Prymasa Tysiąclecia o rodzinie jest niezwykle aktualne. Nasze czasy mają inne oblicze polityczne i kulturowe, stąd analiza przedstawiona w artykule ma na celu przybliżyć wprowadzenie nauczania Kardynała Wyszyńskiego do praktycznego działania.

W artykule napisanym przez Katarzynę Głąbicką-Auleytner zaprezentowana została analiza i uporządkowanie prawa rodziny zapisanego w ustawodawstwie międzynarodowym i ratyfikowanym przez rząd RP.

W kolejnym artykule, autorstwa Izabeli Podobas, skupiono się na mediacji rodzinnej jako instrumencie prawnym, który można wykorzystać jako alternatywną metodę rozwiązania sporu, praktycznie we wszystkich rodzajach konfliktów rodzinnych. Dokonano analizy prawnego uwarunkowania mediacji rodzinnych w polskim systemie prawnym, a także zbadano skuteczność postępowania mediacyjnego, wykorzystując dane statystyczne i mierniki mediacji w sądach powszechnych.

Tekst autorstwa Rafała Bakalarczyka zawiera analizę polityki wsparcia dla opiekunów rodzinnych osób starszych zależnych od opieki po trzech dekadach od przełomu ustrojowego. Po przedstawieniu celów i instrumentów jakie może obejmować ten, niekiedy pomijany, dział polityki rodzinnej, autor przechodzi do omówienia istniejącego stanu prawnego i faktycznego w trzech wymiarach wsparcia.

Kolejna autorka – Paulina Bunio-Mroczek zaprezentowała najistotniejsze problemy, których doświadczają nastoletni rodzice. W artykule opisano dostępne im formy wsparcia i sposób jego udzielania, oraz sformułowano rekomendacje dotyczące pracy socjalnej z nastoletnimi rodzicami, uwzględniające wielość metod pracy socjalnej i różne role pracownika socjalnego. W artykule przedstawiono również przykład dobrej praktyki – „holistyczne” podejście do pracy z nastoletnimi matkami stosowane w amerykańskich szkołach dla młodych ciężarnych i matek.

W dalszej kolejności Włodzimierz Durka przybliży czytelnikowi w swoim artykule politykę społeczną wobec przemocy domowej na obszarach wiejskich. Artykuł zawiera wyniki badań przeprowadzonych w 2019 r. na temat przemocy domowej na obszarach wiejskich. Przedstawiono w nim krótki przegląd badań nad przemocą domową, analizę instrumentów lokalnej i krajowej polityki społecznej wobec przemocy oraz statystykę przestępstw z nią związanych.

Następnie Agnieszka Kokoszczyńska dokonuje próby oceny wybranych aspektów realizacji wczesnej interwencji i wczesnego wspomagania w Polsce. Zwraca uwagę na konieczność współpracy interdyscyplinarnej między specjalistami, wieloprofilowego charakteru wsparcia, szeroko rozumianej dostępności oferowanej pomocy. Artykuł podejmuje także kwestię znaczenia wzajemnych relacji małych dzieci i ich rodzin dla osiągnięcia powodzenia wdrożonych działań w ramach wczesnego wspomagania/wczesnej interwencji.

Następnym przedstawionym artykułem jest tekst Mikołaja Olszewskiego. Omówiona została w nim polityka społeczna wobec osób z niepełnosprawnościami realizowana przez gminę oraz powiat miasta Radom, przedstawione zostały: samorządowe programy na rzecz osób z niepełnosprawnościami w latach 2005–2018; usługi społeczne oraz świadczenia dla rodzin z osobą niepełnoprawną; ośrodki wsparcia; infrastruktura edukacyjna; działania w zakresie rehabilitacji zawodowej oraz społecznej.

Celem artykułu kolejnego autora Marcina Kolwityza była analiza głównych założeń programu 500+ i realizacji jego celów: demograficznego, socjalnego i inwestycyjnego. Przedstawiona w artykule analiza opierała się na podejściu badawczym funkcjonalno-normatywnym. Dokonana analiza pozwoliła na ocenę koncepcji polityki prorodzinnej, która stała za wprowadzeniem programu, a także praktycznych uwarunkowań jego funkcjonowania.

W dalszej kolejności Urszula Bejma podejmuje problematykę wsparcia rodziny polskiej na przykładzie Programu „Rodzina 500+”. Autorka zaprezentowała w nim sytuację rodziny polskiej na początku XXI wieku w kontekście jej zubożenia oraz kryzysu demograficznego. Następnie omówione zostały determinanty aksjologiczno-społeczne leżące u podstaw wsparcia rodziny. W ostatnim punkcie Autorka prezentuje główne założenia Programu „Rodzina 500+” jako egzemplifikację działań państwa ukierunkowanych na rodzinę oraz dokonuje próby jego oceny po czterech latach funkcjonowania.

Kolejni dwaj autorzy Krzysztof Hajder i Maciej Górny kontynuują wątek rozważań w zakresie Programu 500+. Głównym celem ich artykułu była analiza wpływu programu „Rodzina 500+” na poziom ubóstwa w Polsce, z różnieniem na poszczególne granice tego zjawiska. W rozważaniach wykorzystano dane Głównego Urzędu Statystycznego. Choć program budzi skrajne emocje, to nie sposób nie stwierdzić, że wyznaczył nową, acz kontrowersyjną jakość w polskiej polityce społecznej. Faktem jest, że wpłynął on pozytywnie na zmniejszenie się poziomu ubóstwa w Polsce. Jak bardzo zmienił on życie najbardziej potrzebujących polskich rodzin? Próba odpowiedzi na to pytanie stanowi cel rozważań autorów.

Następnie Arkadiusz Durasiewicz w swoim artykule prezentuje wyniki przeprowadzonych badań ankietowych dotyczących skutków realizacji Programu 500+ na Południowym Mazowszu. Kluczowym oczekiwaniem podjętego badania i określonej problematyki było określenie znaczenia programu 500+ dla jakości funkcjonowania rodziny oraz podejmowanych w obrębie rodziny planów prokreacyjnych. Niezwykle ważne było określenie roli świadczenia wychowawczego 500+ w aspekcie ekonomicznym i społecznym.

Agnieszka Zaborowska jako kolejna autorka prezentuje artykuł, który stanowi refleksję naukową w kontekście nowych zadań, jakie stoją przed pracownikami pomocy społecznej w dobie dynamicznych przemian społecznych i gospodarczych. Celem artykułu jest wskazanie wyzwań stojących przed współczesną pracą socjalną oraz analiza roli pracownika socjalnego przy zmienionych potrzebach społecznych, w tym potrzebach klientów pomocy społecznej.

W dalszej części Sławomir Kubat prezentuje nowe rozwiązania w zakresie szeroko rozumianej technologii. Przedmiotem artykułu jest syntetyczna analiza predykcyjnych rozwiązań cyfrowych w obszarach pomocy społecznej i socjalnej.

W ostatnim tekście zamieszczonym w książce Magdalena Lewandowska przedstawia wykorzystanie nowoczesnych narzędzi w funkcjonowaniu instytucjonalnym na przykładzie Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Artykuł ma na celu zaprezentowanie instytucji ZUS, która jest obecnie jedną z najnowocześniejszych instytucji w Polsce pod względem zarządzania, funkcjonowania oraz wykorzystywania nowoczesnych technologii.

Niniejsza publikacja może posłużyć uzupełnieniu i upowszechnieniu wiedzy dotyczącej rodziny i polityki na rzecz rodzin w wielu opisywanych obszarach (polityki społecznej i pracy socjalnej). Stanowi również pewne kompendium wiedzy, szczególnie w obszarze zaprezentowanego bilansu 30-lecia. Z całą pewnością atutem niniejszej książki jest interdyscyplinarny charakter wskazujący na wielowątkowość i złożoność problemów, różnych kwestii i zagadnień związanych z szeroko rozumianą polityką na rzecz rodzin. Odwołania do wyników badań przeprowadzonych przez autorów w swoich artykułach podnoszą rangę naukową niniejszej publikacji. Istotnym wkładem jest również połączenie w tej publikacji teorii z praktyką poprzez zaprezentowanie wyników badań środowiska naukowego oraz doświadczeń pracowników socjalnych (praktyków), pracujących na co dzień z rodzinami, wykonując zadania w zakresie polityki na ich rzecz.

Szeroko zakrojone tematycznie artykuły miały na celu zaprezentowanie polityki społecznej i pracy socjalnej prowadzonej na rzecz rodzin. Ze względu

na rozpiętość przedmiotową zaprezentowanych treści, jako redaktorzy niniejszego tomu musimy stwierdzić, że zarówno polityka społeczna jak i praca socjalna na rzecz rodzin w Polsce ma charakter inter i multi dyscyplinarny. Z treści zamieszczonych artykułów wynika ważność funkcjonowania służb społecznych i określonych działań na rzecz rodzin na przestrzeni ostatnich 30 lat. Sami autorzy już w tytułach artykułów stawiają znak zapytania, a także pozostawiają w podsumowaniach swoich tekstów nutę domysłu, zaś zakończenia często finalizowane są pytaniami skierowanymi do czytelnika – co tak naprawdę stanowi o dalszym rozwoju i przyszłości funkcjonowania różnych unowocześnień i rozwiązań w zakresie polityki społecznej i pracy socjalnej na rzecz rodzin.

Książka ta ze względu na liczne odniesienia do zaprezentowanych wyników badań, liczne przykłady oraz nowatorskie podejścia zawarte w niniejszej publikacji, a także praktyczne aspekty adresowana jest przede wszystkim do środowiska naukowego, ale również praktyków mających na co dzień do czynienia z rodzinami i różnymi rozwiązaniami w zakresie szeroko rozumianej polityki społecznej i pracy socjalnej na rzecz rodzin.

Na zakończenie chcemy serdecznie podziękować recenzentom niniejszej publikacji Profesorowi Jerzemu Krzyszkowskiemu i Doktorowi Habilitowanemu Piotrowi Swasze za życzliwą krytykę i wnikliwą analizę treści, dzięki którym mogliśmy spojrzeć na przygotowywaną publikację z nieco innej strony, dokonać odpowiednich zmian i poprawek, a jednocześnie bardziej pobudzić naukową wyobraźnię co pomogło ułożyć treści niniejszej książki tak, aby stanowiły spójną i jednolitą całość.

Arkadiusz Durasiewicz i Paweł Czarnecki